

pravopisna pobeda

golub dobrašinović

Prvi Vukov književni rad bio je istoriografske prirode; najmliji njegov posao i od najveće slave za nj, bilo je sakupljanje narodnih umotvorina; za nas, njegove sunarodnike i potomke najvredniji je njegov »rat za srpski jezik i pravopis«, koji je pola veka vodio i pobedi priveo.

Narodni jezik je relativno brzo osvijio našu knjigu. I bez Vuka, možda, ne tako čist i ne u tom roku, istina, našao bi očevdno svoju kolotečinu u našoj kulturi. S pravopisom, međutim, nije taj slučaj: on je neka vrsta konvencije. Jezik je živ i životvoran, razvojno diničan; pravopis, pak, statičan.

Intervencija u jeziku bilo je i pre Vuka (uvodenjem ċ i đ).

U beogradskom *Jevandelju* (1552) nema debelog jera; u *Psaltiru srpskom takode*; retko se sreća i u *Služabniku Božidarevom* iz 1520. Divkovićev *Nauk karstjanski* (1707) je bez oba jera. Dositje ga je takođe izbacio. Emanuel Janković 1789. uviđa izlišnost jerova. Dositje je pak pomešao jerove, slova za glas i, uneo č itd. Štaviše, i zagriženi pravopisni konzervativci Atanasije Stojković i Sava Tekešija iz svojih knjiga prognali su debelo jer. Pavle Solarić je takođe izostavio jerove; Lukjan Mušicki izbacuje gdekad oba ova znaka. Najzad je Sava Mrkalj sveo azbuku našu na 26 pismena.

Stupajući na književno poprište, Vuk je prihvatio ovu bukvicu »jerbo za srbski jezik lagša i čistija ne može biti od ove«, ističe u *Pismenici*. I tako se »rodi buna u slavenskim pismenima i postanu različna misljenja o serbskome pravopisanju«. Tek u *Srpskom rječniku* (1818), posle četvogodišnjeg kolebanja, »će dati azbuku po načelu da svaki glas mora imati odgovarajući znak (bez slova f i h koje će, znamo uvrstiti tek 18 godina kasnije). U tome je, kako će ne jednom ukazivati, pošao od svojstava našeg jezika i od razuma; ne moramo, primećuje drugom prilikom, ići za greškama drugih. »Sovršena azbuka – pisao je – može biti samo ona, koja ima onoliko prostih slova, koliko u jeziku ima prostih glasova (Laut), tako da svaki prostak, koji za nekoliko dana nauči čitati i pisati, može ceo – već tako pravilno pisati kao najveći Adelung«. Duboko uveren u logičnost i jednostavnost svoje bukvice, vidovito je uveravao svoje savremenike da će nam na njoj zavideti ostali narodi evropski. Ono, međutim, što nama danas izgleda jasno i logično kao aksiom, nije bilo i u njegovo vreme. Otpori su bili jaki: tradicionalizam i mizoneizam, žilavlo u rasli u svest ljudi, pothranjivani su u ne maloj meri istorijskim podozrenjem našeg življa prema Beću i njegovim germanizatorskim nastojanjima. S jedne strane, naime, privrženost predanju predaka, pravoslavlju, »majci« Rusiji i staleska odvojenost od naroda (»knjižestvo« je bilo neka vrsta privilegije), a, s druge strane, mučna, još uvek sveža, iskustva našeg naroda u vezi s proujinjatskim nastojanjima austrijskih vlasti: »šizmati« se otpuštaju iz službe, crkveni poglavari izlažu pritiscima i protgonima, poništavaju se data obećanja i privilegije, zbog čega se mnogi naši sunarodnici iseljavaju u Rusiju. Naredbom 1779. uvedena je za svetovnu upotrebu, za škole, knjige i svakidašnje poslovane, latinička se »ilirski« jezikom »rimokatoločke Slavonije« da bi šest godina potom bila ukinuta zbog neočekivanog otpora crkvenih i svetovnih prvaka.

U svemu je ovom jamačno i objašnjenje za Vukovu kolebljivost u ranim godinama, za njegov ustuk u II knjizi pesama: iako je teorijski sazdroj svoju »bukvicu«, prizeljkivao da se latiničkom slovom i produži repić jotin, nije se u praksi tome priklonio. Starim pravopisom staviše, najavio je i »muštru« iz njega dao, za delo, dakle, Srpski rječnik kojim će preseći sve dotadašnje neodlučnosti. A kad je već »tumario glavom kroz trnje«, kad je uvereno sponzorao da ne sme davati »um pod arendu«, Vuk je zapadeo veliki »rat«, žučan i mučan.

Po prirodi beskompromisan, po misiji pozvan da ruši staro, on je izazvao najžešće polemičke bitke u našoj kulturnoj istoriji. Uza se je imao jedino neumoljivu logiku i nekoliko bojažljivih, ne retko i kolebljivih prijatelja; njegov protivnik pak bilo je sve od vlasti i uticaja s obe strane Save i Dunava.

Niko nije tako polarizovao naše književno mjenje kao Vuk, nije uspeo da se toliko nametne društvu i vremenu, da postane mera epohe, jedni ga veličaju, drugi nipoštavaju. Za neke je »Mojsije nove srpske književnosti«, »jermstvo naše srećnije budućnosti«, »u svetu... prvi ortografista« i slično, za izvesne je bio »hromi antihrist«, »zlodjel koji želi da nas pošokči krijevopom jatom«, »pravi vuk narodnosti... i vere«, itd. Sa stranica onovremetnih listova i knjiga raspre su ušle u mnoga područja, javna i pri-

vatna: u škole i dačke družine, u kuće, kafane, manastire, u naučna i književna »obšćestva«. Nasuprot vukovcima, jotovićima, »šokcima«, narodnjacima itd. stajali su »slavjani«, crkvarci, jeroci, ljubomirovići, stevinci i sl. kako već sve nisu zvali Vukove protivnike. »Ljudi su se tih dvaju ekstremnih shvatanja – prepričava Veljko Petrović sećanja svoga oca – pri susretima, na javnim mestima, u kavanama i krčmama, na ulicama, svadali i tukli, kao krvni neprijatelji. Morali su se obilaziti, to čak i po uputstvu vlasti, vukovci i antivukovci: jedni su išli desnom, a drugi levom stranom ulice, svaka je partija imala svoje krčme, svoje trgovine i piljare, čak su i crkve dvojili, i u njima, takoreći, povlačili demarkacione linije«, po rečima drugog savremenika, »današnji naraštaj teško može sebi predstaviti ono doba velike književne raspore... Neke srpske varoši su bile za Vuka, a druge protiv Vuka. Tako su, na primer, Vukovarci bili najžešći privrženici, a Novosadani najžešći protivnici Vukovi. U gdekuju srpsku kuću nije smela doći knjiga stampana sa »jotom«. Protivnici Vukovi govorili su da je Vuk orude katoličko-jezuitske propagande protiv Srba, te hoće Srbe sa »jotom« da pošokči. Ono što danas nama izgleda smešno, to se u ono doba verovalo.«

I u prepisci se ispoljava sličan odnos. Neki poručuju Vuku da bi bolje bilo da gaji prasce ili čuva ovce nego što besposlići u pisanju; da bi ga trebalo zatvoriti u rupu na Vračaru, gde se hvataju nješovi imenjaci i rođaci iz šume. Drugi ga veličaju da je »u svetu... prvi ortografista«, da nikо nije načinio »udesniju ortografiju, niti će je osada ikada načiniti za svoj jezik... Ej, da vam je nešto posle trista samo godina ustati iz mrtvih i doći među Srbe, pa bi na svoju radost čuli od pametnijega potomstva sebi pohvalu, a vašim protivnicima porugu«. Vreme će za nj više učiniti nego usta, uverava Vuka jedan prijatelj iz Trsta.

Neki nisu hteli da se preplate na Vukove knjige zbog njegove »jeretike« ortografije, a jedan od njih u ogorčenju poručuje da će se pre poturčiti nego što će »s Vukom ortografijom čitati«. Krsto Mandžuka, trgovac tršćanski, jedri morima brodom koji je názvao Vukovim imenom.

Dostavljujući knezu Milošu jednu knjigu, Pantelija Hadži-Stoilov ga moli da je ne meša s Vukovim, »ibo ova je knjiga napisata sa slaveno/srbskim slovama kao što su i naši premudri praoči pre 900 godina pisali, koja slova Rosija i do danas kao skupocenu antiku čuva i s njima se služi a ne kao g-n Vuk s njegovim novoizmišljenim šokačkim i budalastim slovama.«

Psihoza vremena i sredine je odveć jaka da bi joj odoleli i Vukovi prijatelji. Arhimandrit-pesnik Mušicki, sačinitelj oblike za slovo đ, svojevremeno i protivnik jerova i pristalica jote, prekorevao je Vuka da je »najveći jeretik u srpskoj filologiji«, upozoravao ga »mnogo je reforma najedanput« i plašio sudbinom svih reformatora.

Tršćanski učitelj Dimitrije Vladislavljević zadržao je, piše Vuku jerove, kako bi »bez kritikes mogao upotrebljavati l, n, đ i č (od 1835. sasvim je prihvatio novi pravopis).

Začudujući je bio stav Vukovog pobratima još iz ustaničkog Beograda, pesnika Sime Milutinovića Sarajlije. U jeziku sklon »novaciju«, on je fanatičan tradicionalista.

Početkom 20-tih godina minulog veka Vuk je stekao nešto prislatice. »Partija naša raste« pisao je prijatelju Kopitaru. Jamačno su na to bila od uticaja inostrana priznanja Vuku, a besumnje i rasplamsala pravopisna polemika u »Novinama srbskim«. Odom ga je pozdravio, bojažljivo skriven u anonimnosti, mladi katiheta Pavle (budući Platon) Atanacković, da bi, s druge strane, isto tako u stihu i bezimo, bio izložen bespoštednim pamfletskim zaokama Joakima Vujića. Zaslužuju pomena i stihovi rano preminulog pesnika Stefana Stefanovića u čast Vukovu objavljeni u jednoj od ranih svezaka »Letopisa«, i to novim pravopisom. Odan još u klupi novosadske gimnazije Vuku, on je u »slaveno-srbskij« video »jadnu dolodu« koja se zalegla u rodu kao kuga i »devetostrukim prevodom prvim našim muževima oči pokrivala«, ogorčen što istinsko dobro hvata koren kasno i sporo. Vredan je priznanja i odvažni učitelj šidski, Adam Dragoslavljević. Uprkos prekorima svog direktora Gavrila Bajčevića, što se drži Vukovih izmišljenih novosti, što izostavlja – i time rasteruje decu iz škole – on uporno vojuje za Vukovu istinu, dodusje bez jote (upotrebljavao je i mesto nje).

No, kao i u svakom pokretu uostalom, i u Vukovoj kulturnoj revoluciji bilo je onih koji su hleba ili mira radi okretali leđa svojim mладаљачким mislima i osećanjima, odricali se svojih negdašnjih zanosa. Jedan od tih je i najljubiči Vukov protivnik iz kasnijih godina, Jovan Hadžić. Privrženik u početku, on će se – kao i Mrkalj svojevremeno – obratiti pokajničkim stihovima debelom jeru da ga primi natrag pod okrilje: zalađaće se strasno za postojeću azbuku, osudivaće besposlene »azbukopretresatelje« i »pismenopreštešateli«, »beskoreno jotovstvo« (fonetski pravopis). Svojom netrpeljivostu dače maha i onda kad se obično čuti, ako i ne prašta, po Vukovoj smrti naime (omladina je, kao što znamo, spalila na Vukovom grobu njegovo »Ogledalo srbsko« zbog toga). Sredinom dvadesetih godina Vuku je posvetio odu i mlađi spisatelj Jovan Popović Sterija; kasnije, kao »praviteljstveni« činovnik, okrenuo se protiv

svojih negdašnjih uverenja, a 1854. već uoči smrti, izdaće zbirku svojih pesama crvenim slovima hvaleći »lepu i ugodnu odeću« njinu, uz protiviljeđenje tuđinskoj joti »u rođenoj našoj obraz slovenstva nosećoj azbuci«.

Bilo je, kao i svagde i svugde i straha od »majoriteta«. Samuilo (Sebastijan) Ilić služio se u prepisci s Vukom njegovim pravopisom sve do potkraj 1825. Početkom naredne godine pak pripremajući za štampu Dositejevog Prvenca, pisao je Vuku: »Ortografiju bi vašu uzeo, al' evo žalosti! Mole, savetuju, prete, da vašom ne pišem. Što ću? Prosvjetiti im, Bože, pamet! Ja se još sve, jednako kolebam, rad bi vašom pisati i ovažim se, a posle se pobojim za leb! Pa zašto jači od mene neće za vama da podu? Zar zato da vam slava u tal ne dode? Ta vi ćete biti, kad god bude, srpski Adelung! I Georgije Magarašević se držao starog pravopisa »protiv svog sopstvenog uverenja«, žečeći kako je isticao, da »s većim čislom naroda našeg i miru i saglasiju bude« prepustajući pravopis istorijskoj sudsibini da će »samo ono vremenom svojim biti, što biti mora«. Slično se poneo i Jovan Stejić.

»Što se ortografije tiče – priznaje tu ti, mili druže, ono moram preporučiti što svet oče i ište, i što je sad najviše iz nužde primam i odobravam. Ja sam i drugom prilikom kazao da slavenska ortografija, kao što se u našim crkvenim knjigama naodi, nije za naš srpski jezik zgodna, i da je ona G. Vuka za njega na svaki način još ponajbolja pri tom je i sad moja tvrda misao. No šta da se radi? Nas je vrlo malo koji je po njenoj valjenosti uvažavamo, i koji bi se još i potrudili da se jednom sasvim za naš jezik dotera; a legioni su onih koji na nju nemilice viču. Ističući zatim da je u Srbiji ozakonjen stari pravopis, ukazujući zatim na štetu od podvajanja »ovostranskog« i »onostranskog« (u Srbiji) književstva, on preporučuje staru crvenoslavensku ortografiju, stavljajući naglasak na jezik i sadržaj dela, a »s ortografijom – zaključuje – kad se već mora, neka se malo i ramlje«.

Stara, slovenska azbuka, izraz potreba negdašnjeg našeg jezika, upadljivo je odudarala od glasovnog sistema našeg jezika u Vukove dane. Već i nekoliko vekova unazad, od XII stoljeća, primetne su izvesne intervencije ove vrste prilikom prepisivanja tekstova. Za trideset glasova imali smo 48 slovnih znakova (Vuk ističe 44, odnosno 46 sa f i dž).

Našem govornom jeziku Vukovih dana odgovarale su samo 24 grafije te glomazne azbuke; šest glasova pak nije imalo posebnih slova. Ostali deo, polovina dakle, bio je nepotreban. Među njima, videli smo, ponajpre su na udaru bili bezglasni jerovi. Govoreći o njemu kao »književnom tatu« i »privilegiratom ajduku«, Petar Matić oštromno zapaža da je među pismenima srpske knjige »svako 10 ili 12-to pismo debelo jer. Dakle, među 10 ili 12 pečatani(h) tabaka sadrži jedan pun tabak samo debele jerove, koji ništa ne znače, ali se opet na njih isto tako tipografu plaća, kao da mudrost Solonomu oznacavaju. Nije li dakle, budalaština, davati tipografu književni desetak za debele jerove? Nije li dakle debelo jer pravi tat, ili (h)ajduk koji nam naše dobro otima, i s njim tipografu kesu puni?« Za A. Nikolića ono je »krila prilepljena« pri koncu riječi, koja »kao nakićeni lopov, koji ništa ne vuče, stoji«. A. Dragosavljević je takođe preporučivao izostavljanje »debelih i mršavih jerova« kako bi knjige bile manje i jestinije. A naš poznati romansijer, J. Ignjatović piše da je više trebalo isticati upravo tu ekonomičnu stranu Vukove reforme. I Rusi, kao što znamo izbacili su posle revolucije ovo slovo. Po jednom podatku, otada za 30 godina uštedene su samo na njemu kompozicije vozova papira.

Možda upravo zbog tolike prisutnosti u tekstu debelo jer postaje znamenje Vukovih protivnika. Njemu se u samopokajništvu, obraćajući i vraćajući, rečeno je već, Mrkalj i Hadžić, a jedan od pobornika starog pravopisa s ponosom je, vele, uzvikivao da je jerović. Vuku protivni tabor po ovom znaku nazivan je često jerovcima ili jerovićima.

Piviku i bes izazivala su i ostala Vukova novouvedena slova, *Ij*, *nj*, *č*, *i d*, *dž* i *j*. Za znak *d* rečeno je u jednom stihovanom pamfletu je »sin romoga dabe« s neskrivenom aluzijom na Vukovu hromost (Kad te pravi, na sebe gledaše; jednu nogu dužu ti načini).

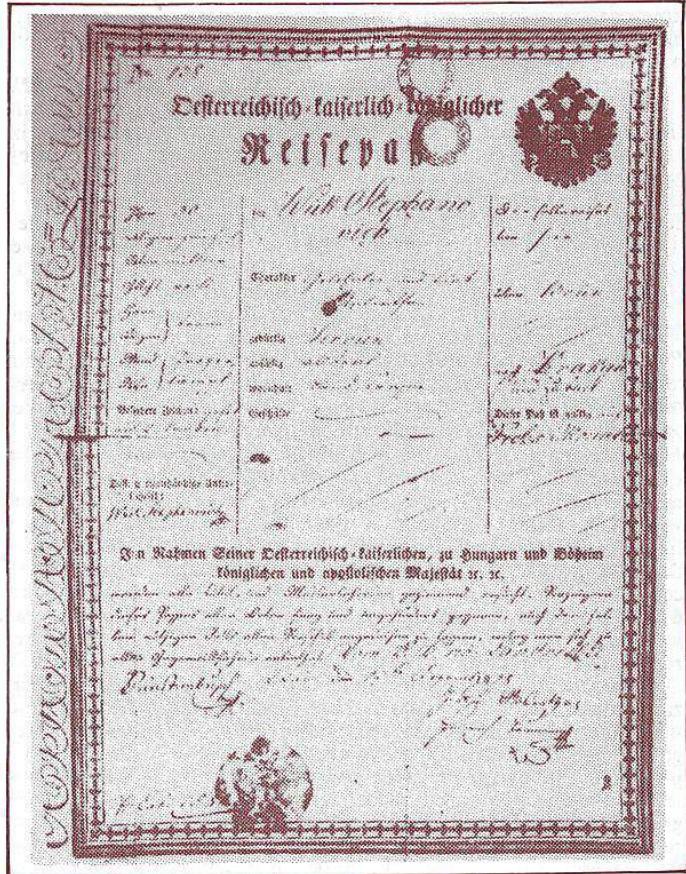
Izazovno alergična bila je jota osobito zlosrečna, »neščasna«, krivorepa, »srp nečastivo« itd, kako je sve već nisu nazivali. Zbog nje je, po kazivanju Jevstatija Mihailovića, mitropolit karlovački, S. Stratimirović spalio primerak Vukovog Rječnika. Jadajući se Vuku da niko ne može nagovoriti tolike rodoljupce da njegovo »j omilju«, jedan skupitelj pretplatnika piše: »Zbog njega, kog u Objavljeniju vide, neće da se prenumeriraju«. A drugi poručuje da će se pre poturčiti nego što će knjige s jtom čitati. Neki stari zemunski trgovac bio je, u svojoj komičnoj najavnosti, duboko uveren da će Vuka na onom svetu telesno kazniti Ćirilo i Metodije što je »mladež pogonom jutom otrovalo«; drugi pak njegov »rufulija« iz Pešte u oči je Vuku rekao, ne znajući doduše da je to on, da bi mu »i onu drugu nogu prebio« zbog slova *j*, na šta mu je Vuk uzvratio da onda ne bi mogao hodati. »Nemojte nam u crkvu dirati« dodao je trgovac prepoznavši ga.

Od jote su šta više zazirali mnogi koji su inače Vuka sledili, u potpunosti ili delom: A. Dragosavljević, A. Nikolić, M. Milovuk, J.

Stejić, J. Subotić, J. Đorđević, L. Kostić i dr. Još 1864. Đorđe Radak protivi se njoj u Matici srpskoj, a slobodoumni Vasa Pelagić štampače 1867 knjigu bez nje.

Zamorno duga pravopisna rasprava dodijala je nekima. Nije joj bio sklon ni Pavle J. Safarik, tadašnji profesor novosadske gimnazije. Zaokupljeni stalnim pravopisnim prepirkama, Srbi daleko zaostaju za ostalim Slovenima – pisao je 1822. F. Palackom. U nastavku prebacuje Vuku da ne postupa razborito, izazvao je protiv sebe sveštenstvo, a preko njega i narod. Desetak godina kasnije i G. Magarašević osporava značaj ortografiji.

S dinastičkom sменом u Srbiji ispoljio se i strožiji stav prema Vukovom pravopisu: s jedne strane, zbog Vukove privrženosti svrgnutoj dinastiji (i penziju s toga, zna se, privremeno je izgubio) i, s druge strane, zbog grlatije uloge njemu ne sklene prosvetne birokratije.

Znatnu pažnju poklanjalo je pravopisu Društvo srbske slovenosti, osnovano početkom četrdesetih godina. Ne samo zbog prirode svog poziva, već i zbog toga što su u njemu sve više dolazili do uticaja mladi ljudi skloni Vuku.

D. Daničić, autor proslavljenog Rata za srpski jezik i pravopis, ponudio saradnju Društvu, u »Glasniku« uz jedan uslov: da mu radove štamaju novim pravopisom. Društvo mu, na svoju žalost, nije odgovorilo potvrđno: ne zavisi od njega, istaklo je, već od »tipografske uredbe« iz 1832. godine. Pobuden upravo ovim, Kosta Branković, sekretar, predlaže da se Društvo založi kod zakonodavne vlasti radi uklanjanja pomenute uredbe. Uzaman, međutim: većina članstva bila je protiv, ne uvidajući za sada »nuždu« u tome. Sledeće godine, burne 1848., Društvo se znatno revnoscije zauzelo za uklanjanje pravopisnih stega. »Pismeno predloženje«, srčano i oštro, podneo je 3. oktobra Kosta Cukić: rešeno je ogromnom većinom da se Popećiteljstvu prosveti uputi predstavka kako bi nadležni organ ukinuo »zabranitelnu uredbu«, ostatak »preustavnog vremena samovoljstva i neograničenog gospodarstva«, uredbu tudi u protivnu Ustavu, duhu Društva i vremenu. Akt je dostavljen 5. novembra t.g. Popećiteljstvu prosvete. Protivno predlogu, ono pak nije ni odgovorom uzvratilo. Na ponovno nastojanje K. Cukića, Društvo je 14. maja 1842. uputilo i drugu molbu Popećiteljstvu, na šta je popećitelj L. Arsenijević-Batalaka zatražio objašnjenje od Društva: zašto je novi pravopis bolji od staroga, koji se naslanja na ruski pravopis i na crkvene knjige. Društvo je tražilo vreme za popravke, a bolja je, veli, i »najgora poprava, nego najbolji proces«. U istom listu, pet godina potom, jedan pristaša starog odao je slikovito priznanje novom: »Vukov je pravopis – ističe – uzrastio u

golemo drvo, koje se diglo do nebesa i razgranalo od istoka do zapada. Svi Jotovići plandaju u ladu toga drveta i spavaju mirno na obadva uva, a mi Jerovići niti imamo lada, niti vode, niti slege, niti bože prošti, razuma; jer pišemo kako ko oće, bez osnova, bez pravila, bez stida i bez srama». Naredne, 1858. godine, obračun sa slovima stare azbuke preneo se u satirične stihove, potpisane inicijalima J. J. i J.I. po svoj prilici J. Jovanovića Zmaja i Jove Ilića.

Revolucionarna raspoloženja 1848., izgledi za liberalizaciju življenja, za ukidanje cenzure itd. daju još više maha provukovskim nastojanjima. U Karlovcima, nadomak patrijarha, pojavljuje se 2. novembra t. g. »Napredak«, prvi list štampan Vukovim pravopisom.

S preokretom koji je uskoro nastao, u oseći revolucije, postali su grlatiji i Vukovi protivnici. U svojstvu narodnog poverenika Vojvodstva Srbije, Jakov Živanović, nepomirljivi »natragoda«, obratio se poslanicom Svetom arhijerejskom sinodu pravoslavne crkve alarmantno dižući glas protiv kvarenja »narodne«, tj. stare azbuke. »Bukvica narodna, ova odežda, tip i forma crkve i jezika, sledovatelno i povestnice narodne – upozorava on – u očevijnoj je opasnosti. Naruši li se ona, narušene su i ostale svojstvenosti narodne, koje suštvenost narodnu sadržavaju«. Jadikujući za izgubljenim pismenima, pored ostalog za fitom i ižicom, ogorčeno se protivi prihvatanju slova *Ij, nj i j*, a pogotovo č, đ i dž. U nastavku skreće pažnju na izdanja protivpravoslavne propagande (Vukovih pesama, gramatike, rečnika i Novog zavjeta), koja se čitaju i kojima se »živac narodnosti i vere udara«.

I u Srbiji se zaoštvara odnos prema Vukovom pravopisu: 14. aprila 1852. knez potvrđuje odluku Počećiteljstva prošvete o proširenju pravopisnih ograničenja i u knjige koje se unose u zemlju ističući i punovažnost prethodnih propisa od 1. jula 1841. i 29. marta 1850. Usledio je i raspis »pravitelstvenim pitomcima« o pridržavanju zvaničnog pravopisa, među njima i Vukovom sinu Dimitriju.

Društvo srbske slovesnosti nije pred tim pokleklo, nesustalo se zalagalo da se za potrebe nauke i njenih poslenika dozvoli unošenje knjiga štampanih novim pravopisom, osobito Vukovog *Srpskog rječnika* (tri godine potom to je i dopušteno). Sve izrazitija provukovska raspoloženja našla su odraza i u predlogu Društva da se *Srpska sintaksa* Đ. Daničića nagradi sa 120 dukata, kao »najvažniji i najbolji pojав u našoj književnosti«. Vukov saborac postao je zatim i sekretar Društva, što je omogućilo još veći upliv »vukovaca«.

Naleti vukovaca potresali su tih godina i Maticu srpsku. Dobronameran, ali ne i dosledan, Jovan Đorđević otškrinuo je »Letopis« novinama, da bi 7. novembra 1859. izazvao time i poslednju, po redu treću, podršku matičara »slavenskom pravopisu« (konvencijom od 21. avgusta 1838. Matica se, po želji S. Tekelije, obavezala da će se držati »crkvenslovenskog pravopisa«; četiri godine potom 1. avgusta doneta je odluka kojom je za »Letopis« crkveno-slavenski pravopis opredeljen). Izborom Antonija Hadžića za urednika »Letopisa« i sekretara Matičnog, uz podršku mladih koji su uza nj stajali, određen je smelije kurš ove kuće u vukovskom pravcu.

Svetoadrejska skupština i povratak dinastije Obrenovića omogućili su povoljnije izglede i za Vukov pravopis.

Uz dalja, mestimična i povremena sučeljavanja, 60-te godine otkrivaju nepovratni »sumrak« starog pravopisa uz likujuću premoć vukovaca. Pokolenja daka iz sredine veka sve se presudnije osećaju u redakcijama, društvima, ustanovama. Za njima i njihovim stopama pristizali su novi naraštaji. Tokom 1861-2. godine novosadski gimnazijalci pisali su svoje rukopisne dačke listove »vukovicom«. Uzaman Se Patronat gimnazijski protiv tome ponovljeno naredbom 1863. (uz zapaženi ideo J. Hadžića) u pridržavanju etimološkog pravopisa). U Beogradu izlaze iz štampe gimnazijski i velikoškolski udžbenici u novom, vukovskom »ruhu«. I profesor V. Vujić, za koga je Vuk do skora bio »rundov iz Tršića«, prihvatio je njegovu azbuku.

U godini Vukove smrti, 1864-oj, pristaše Vukove preuzeли su reč i u decenijama neosvojivoj Matici srpskoj. »Letopis« njen, u 109. sveski doneo je hvalospavan tekst preminulom Vuku iz pera njegovog »pisara« i sledbenika Stevana Pavlovića. Uz to naslov broja, sadržaj njegov i veći deo priloga u njemu štampani su novim pravopisom. Te godine je i J. Hadžić, okružen vukovcima, podneo ostavku na članstvo u Književnom odeljenju Matice srpske. Pokrenuo je i »Ogledalo srbsko«, vredajući i posmrtno svog protivnika zbog čega su daci naši u Beču spalili prilikom parastosa pomenući list na Vukovom grobu. Pridružio mu se i pesnik J. Nović Otočanin, do 1863. uz Vukov pravopis, da bi 1865. zamjenio joto slovom i, a naredne godine vratio se opet novoj bukvici. I obrnuto, mnogi do tada odani starom pravopisu, prihvataju novi. Milan Đ. Milićević, po duhu blizak Vuku, usvojio je njegovu azbuku tek 1865. Kolejljivi Ljubomir Nenadović izdao je novom azbukom 1867. *Slavensku vilu* i Lamneovu *Kamarilu* a 1863. Minjeovu *Istoriju francuske revolucije*, a sledeće, 1864, štampao *Proces Armande* starim pravopisom (takođe i 1867. očeve memoare). Staroj azbuci ostaće delom verni i neki Vukovi prijatelji: 1866. štampače njom svoj Dnevnik Milica Stojadinović; takođe Ognjeslav Utješenović Ostro-

žinski u *Nedjeljku* i *Uskrnsnuću Jelačića bana* (1866). Vukov poštovalec i član Odbora za izdavanje njegovih posmrtnih dela Jovan Subotić izdaće 1881. svog *Kaludera* s jatom.

Ministar Dimitrije Crnobarac, koji je svojevremeno gonio vukovski duh iz našeg »književstva«, smogao je snage i volje da ukaže na neodrživost postojećih pravopisnih ograničenja. U aktu Državnog saveta ukazao je na »raznoobraznost« među višim i osnovnim školama, kancelarijskim i književno-zurnalističkim tekstovima, zbog čega svaki pisar ima »svou osobitu ortografiju«. Podržavajući predlog Komisije da se i u osnovne škole uvede novi pravopis, on se založio i za ukidanje pravopisnih ograničenja, jer pravopis »ne može biti predmet zakonodavstva nego ide u oblast nauke, koja je jedina njegov zakonodavac, a ovome se potpuna sloboda mora ostaviti«. Stoga je na kraju predložio: »Zakon od 23. januara, 1860. No 2071. (Zbor. XIII str. 10 i 11) ukida se sa svim«. Dva dana potom, 9/17 marta, Savet je usvojio predlog i doneo rešenje, izostavivši samo reči *sa svim*, stilski suvišne možda ili zbog potvesne bolećivosti prema starom pravopisu. Proglašavajući i objavljajući »svima i svakome«, knez Mihailo je to 12/24. marta i odobrio, preporučujući ministrima da »ovaj zakon obnaroduju i o izvršenju se njegovom staraju«, vlastima pak zapovedivši da »po njemu upostupaju, a svima i svakome da mu pokoravaju«. Vuk nije dočekao ovo priznanje. U »otečestvu« mu njegov pravopis nije zakonom uveden, kao što je tridesetak i nešto godina ranije zabranjen: ukidanjem pravopisnih zabrana zakonodavac je samo ozvaničio ono što je u stvarnosti već bilo.

Tegobni i zamorni pravopisni »rat« trajao je upravo pola veka, s nastupima i uzmacima, s nadama (»Naša partija raste...«) i beznadno uprtim očima u potomstvo i mladež. I statistički pregled izdajen u ovom razdoblju, ako ne i potpun, još manje potpuno merodavan, održava unekoliko te mene. Odnos između knjiga štampanih starim i novim pravopisom bio je po odsecima sledeći: 1821 – 36:2; 1838 – 49:1; 1847 – 73:5; 1850 – 86:6; 1858 – 78:1; 1860 – 71:14; 1861 – 82:21; 1862 – 60:39; 1863 – 59:56; 1867 – 35:173. Ovo, naravno, nije i pouzdani pokazatelj stvarnih odnosa snaga »na terenu«, jer je štampanje knjiga bilo izloženo duhovnoj inerciji, cenzuri pritisku vlasti, svetovnih i crkvenih (u Srbiji, podsetimo se Vukov pravopis bio je i zabranjen).

Upošteni, a mogli bismo reći i ovlašni »dijagram« ovog vremena izgledao bi ovako:

Izuzmemi li rane godine Vukovih kolebanja (1814–1818), on – u početku sam protiv svih – tokom dvadesetih godina, stiče prve pristalice. Pojačan otpor crkvenih »dužbrižnika«, kojemu se početkom 30-tih godina Srbija pridružuje i zvaničnom zabranom Vukovog pravopisa unosi defetizam među neke njegove sledbenike. Javljuju se ipak i novi privrženici njegovih načela. S nacionalnim osećanjem, vidno tokom naraslim 40-tim godinama, jača i podrška Vuku, i među pojedincima, i u učenim i književnim društvima a osobito u dačkim družinama. »Napredak«, list koji je i svojim imenom tumačio svoja nastojanja, usvojio je upravo te burne, 1848. godine Vukov pravopis. S nastankom društveno-političke kontrarevolucije očitiji su i bezobzirniji nasrtaji »natragoda« (godine 1853, na primer, nije štampana nijedna knjiga Vukovim pravopisom).

S novom decenijom kod nas, reklo bi se, zamrle su polemičke raspre ove vrste. To, međutim, nije bio slučaj s ruskim »slavjanofilima«: neoprostivo su prekoravali Vuka za njegov »raskol«. U raspravi *Opštesslovenska azbuka*. A. Hilfserding je 1871. tvrdio da kod Srba postoje dve škole: jedna se drži Rusa i cirilice; druga – Vukova – prihvativa je latinski sistem u pravopisu. Autor je tom prilikom predložio da Srbi izbace *Ij i nj* i da uvrste još 12 slova. Prigovori su stizali i o drugih: da je Vuk odvojio Srbe kineskim zidom od ostalih Slovena, da je iznverio hiljadugodišnju cirilovsku tradiciju. Profesor V. Makušev mu je zamerao za napuštanje istorijsko-etimološkog pravopisa svojstvenog, navodno, svim obrazovnim narodima, a Aleksandar Budilović verovao je u svojoj klerikalnoj naivnosti (ili kratkovidosti) da Vukova reforma odvaja Srbe od zajedničkog sveslovenskog (!) jezika i vodi ih u unijačenje. Odvajajući od etimološkog pravopisnog načela stavili su zamerke još neki naučnici, među njima Aleksandar Pipin i Platon I. Kulakovski: prvi je u tome video raskid s istorijskim kontinuitetom; drugim je bio uverenja da našem dijalekatskom raznoličju više odgovara istorijsko-etimološki pravopis. Sve ih je, međutim, istorija uverljivo opovrgla. Iz istorijske perspektive šta više Vuk je obasipan blistavim priznavanjima. Tvorac »esperanta« L.L. Zamenhof pisao je: »Ugledao sam se na genija sa Balkana Vuka Karadžića, koji je napravio najsvremeniji pravopis sa načelom »Piši kao što govorиш«. U predavanju o engleskoj fonetici održanom u Beču, engleski profesor Kulke izneo je misao da Srbi od Vuka imaju najsvršeniji pravopis na svetu. Vukovo ime bilo je prisutno i prilikom razmatranja reforme ruske azbuke početkom ovog veka. Uz prigovore izveznih akademika, znatno mekših istina, čule su se reči profesora Korša da je Vukov pravopis najlakši i najprikladniji za opismenjavanje dece. Profesor moskovskog univerziteta Brandt, oduševljeni poklonik Vukov inače, zalagao se za takav pravopis i u ruskom jeziku, uprkos činjenici da priroda ruskog jezika nije do kraja podobna za fonetsko načelo.